

KRISTÓ GYULA

Károly Róbert családja*

I. Károly (vagy ismertebb nevén Károly Róbert) magyar király családi viszonyait ezúttal csak egészen szűken értelmezve, feleségeire és gyermekeire korlátozva mutatom be. Nem mintha érdektelen lenne szólni apjáról, Anjou Martell Károlyról, anyjáról, Habsburg Klemenciáról, kivált pedig testvéreiről, Beatrixról és Klemenciáról, akikről Magyarországon alig-alig tudnak. Ehelyütt legyen elég annyi, hogy Károly 1288-ban, Beatrix 1290-ben, Klemencia pedig 1293-ban született. Szüleiket balsors üldözte, mindketten fiatalon, húszas éveikben elhunytak; Klemencia 1293-ban hasonnevű leánya szülésekor, Martell Károly pedig 1295-ben pestisben halt meg, így az aprócska gyermekek igen korán teljes árvaságra jutottak. Nevelésük a nagyszülőkre, II. Károly nápolyi királyra és feleségére, Máriára (Árpád-házi V. István magyar király leányára) hárult. II. Károly legidősebb fiával, Martell Károlyval trónörökösét is elvesztette, mivel pedig másodszüllöttje, a ferences rendhez vonzódó Lajos (rövidesen Toulouse püspöke) papi pályát választott, a nápolyi uralkodó 1296-ban – Martell Károly ága mellőzésével – harmadszüllött fiát, Róbertet jelölte ki utódává. Ezzel évtizedek múlva kirobbanó viszály magvait hintette el a nápolyi Anjou-dinasztián belül, amelyben azzal, hogy Károly Róbert 1300-ban Magyarországra került, magyar és nápolyi ág alakult ki, ez utóbbi pedig tovább osztódott tarantói és durazzói ágra.¹

Károly Róbert húgai – bátyjukkal ellentétben – továbbra is nagyszüleik környezetében maradtak. II. Károly 1308-ban Marseille-ben kelt végrendeletében általános örökösévé Róbertet tette meg, unokájára, Károly Róbertre 2 ezer uncia aranyat hagyott, ugyancsak pénzadomány révén gondoskodott annak testvérei, Beatrix és Klemencia hozományáról.² II. Károly 1309. évi halála után 34 éven át Róbert ült a nápolyi trónon; minden igyekezete arra irányult, hogy saját ága nápolyi országlását biztosítsa, és ennek érdekében befagyasztotta a kapcsolatokat a magyar ággal. Róbert gyanakvását jól mutatja: 1312-ben abbéli félelmét osztotta meg II. Jakab aragón királlyal, hogy ha Klemencia aragón királyné lesz, az aragónokat Nápoly oldaláról Magyarország pártjára vonhatja.³ Jellemző, hogy az a Beatrix és Klemencia, akik biztonnal soha nem jártak Magyarországon, a külországi protokollban mint Magyarországi Beatrix és Klemencia szerepeltek.⁴ A Magyarországra került Károly Róbert nemzetközi pozíciója reális értékeléséhez számításba kell vennünk, hogy a hivatalos Nápoly Magyarországgal szemben évtizedeken át igen erős fenntartásokkal élt. További

* Kristó Gyula itt közlésre kerülő, utolsó tanulmányát folyóiratunk hasábjaira szánta. Ez úton is köszönjük, hogy megtisztelt vele.

¹ Léonard, É. G.: *Les Angevins des Naples*. Paris, 1954.; Aceto, Francesco (ed.): *L'Europe des Anjou*. Paris, 2001. Magyarul: Dümmerth Dezső: *Az Anjouk nyomában*. Budapest, 1982.

² *Anjou-kori oklevéltár*. Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Almási Tibor – Blazovich László – Géczy Lajos – Kristó Gyula – Piti Ferenc. Budapest – Szeged, 1990–2003. II. 323. szám.

³ *Anjou-kori oklevéltár*, III. 271. szám.

⁴ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 640., V. 889–890. szám; Huffelmann, A. M.: *Clemenza von Ungarn, Königin von Frankreich*. Berlin–Leipzig, 1911.

vizsgálatok tárgya, hogy Károly Róbert miért nem igyekezett erőteljesebb kapcsolatokat kiépíteni befolyásos hűgaival,⁵ hiszen Klemenciából – ha rövid időre is – Franciaország királynéja, Beatrixból pedig a vienne-i vicomte felesége lett.⁶ Ezúttal legyen elég ennyi Károly Róbert testvéiről.

A jelen dolgozat szorosabb értelemben vett tárgya a magyar király feleségeinek és gyermekeinek személyrevétele. Vizsgálódásunk kizárólag genealógiai természetű, társadalmi–szociológiai vonatkozásokra nem terjed ki. Ami Károly feleségeit illeti, erről a 14. századi krónikakompozíció ekként nyilvánított véleményt: „Az Úr 1317. [más szövegváltozat szerint: 1315.] évében, december 15-én Mária úrnő, a király úr lengyel nemzetiségű első felesége, Kázmér herceg leánya Temesvárott szerencsésen befejezte életét, és Székesfehérvárott a Boldogságos Szűz templomában adták át a föld ölének. Az Úr 1318. évében a király elvette [feleségül] Beatrix úrnőt, a római király leányát, a luxemburgi földről származó cseh király hűgát, aki egy év leforgása alatt elszenderült az Úrban, és Váradon a székesegyházban temették el [...] Az Úr 1320. évében Károly király elvette [feleségül] Ulászló lengyel király Erzsébet nevű leányát.”⁷ Vagyis a magyar krónika szerint Károly királynak három felesége volt, 1317 előtt Mária, 1318–1319-ben Beatrix, 1320-tól kezdve pedig Erzsébet.

Hosszú időn keresztül minden további ismert tény ezt erősítette meg. Mivel Mária királynétól már 1306. június 23-i kelettel maradt ránk oklevél,⁸ kézenfekvő volt annak feltételezése: az első házasság 1306-ban vagy kevéssel ezt megelőzően létesült. Különösen sokat nyomott a latban Zittai Péter királyudvari (königsaali) krónikájának (*Kronika Zrba-slavská*) azon tudósítása, miszerint „az első feleségétől gyermektelenül megözvegyült” Károly király követei háztűznézőbe jöttek a cseh királyhoz, és Luxemburgi János cseh uralkodó hűgai 1318. június 20-án érkeztek a „vizitre” előbb Prágába, majd négy nappal később, azaz június 23-én Königsaliba, ahol a magyar követek Mária és Beatrix közül az utóbbit választották ki, és Beatrixet az 1318. november 11-ét követő héten magyar királynévá koronázták. Éppen egy év elteltével, 1309. november 11-e körül viszont már Beatrix halálhírért közölték bátyjával, János királlyal.⁹ Długosz János lengyel történetíró Károly és Erzsébet Budán kötött házasságát 1320. július 6-ra, Erzsébet székesfehérvári királynéi koronázását az ezt követő időre tette.¹⁰ A cseh, illetve lengyel elbeszélő forrás tehát mind azt hitelesítette, hogy Beatrixot megelőzően Mária első felesége volt Károlynak, mind pedig tökéletesen megerősítette a házasságok időpontjára a magyar krónikában fenntartott híradást.

E teljesen egyértelműnek és problémátlannak tetsző adatsor elejét 1988-ban írt rövid cikkemben¹¹ tettem kérdéssé. Ekkor a következő két, egymástól teljesen független adatot állítottam egymás mellé: egyrészt egy ismeretlen francia domonkos szerzetes 1308. évi útleírása azon megjegyzését, amely szerint Oroszország igen daliás hercegének, Leónak „a leányát vette mostanában feleségül Magyarország királya, Károly”,¹² másrészt magának

⁵ *Anjou-kori oklevéltár*, II. 821–823., IV. 407., VII. 668. szám.

⁶ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 88–89., 640., V. 889–890. szám.

⁷ *Scriptores Rerum Hungaricarum. I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*. Budapestini, 1937–1938. I. 489–490.

⁸ *Anjou-kori oklevéltár*, II. 42. szám.

⁹ Emler, Josef: *Prameny dějin českých. Fontes rerum Bohemicarum*. IV. V Praze, 1884. 249–250., 255.

¹⁰ *Johannis Długossi Annales seu Chronicae incliti regni Poloniae*. Varsaviae, 1978. IX. 113.

¹¹ Kristó Gyula: *Károly Róbert első felesége*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, 86. (1988) 27–30.

¹² Górká, Olgierd: *Anonymi descriptio Europae orientalis*. Cracoviae, 1916. 40. Magyar fordítása: Borzákne Nacsá Mária–Szegefű László: Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV.

Károlynak 1326. évi oklevelét, amely szerint Oroszországba egykor „országunk bizonyos hú báráival a célból mentünk, hogy első feleségünket magunkkal hozzuk”.¹³ A vizsgálat kiderítette, hogy azok az egykori események, amelyeket az 1326. évi oklevél az oroszországi leánykérő úttal kapcsolatban említett, 1304–1306 között történtek,¹⁴ vagyis ezen évek valamelyikében járt Károly király orosz földön. Eszerint az 1306. június 23-i oklevélben szereplő Mária magyar királyné nem Kázmér leánya, azaz nem a lengyel hercegnő, hanem Leó leánya, tehát az orosz (halicsi) hercegnő volt,¹⁵ és az a körülmény, hogy mindkettőt Máriának hívták, véletlen egybeesés.

Az 1988 óta eltelt idő alatt a hazai és a nemzetközi tudományosság eltérő módon reagált megállapításomra. A magyar kutatók közül Engel Pál és Bertényi Iván – a valószínűség különböző fokán ugyan – elfogadták feltevésemet,¹⁶ a külszázágiak viszont – megint különböző erősséggel – fenntartásaikat hangoztatták, illetve elutasították. A teljesen a magyar krónikára építő szlovák Jaroslav Perniš azért háritotta el kutatási eredményemet, mert valószínűtlennek ítélte, hogy „az egykorú krónikások nem emlékeztek volna meg az uralkodó családjának olyan fontos eseményéről, mint a felesége halála” (amikor a krónika még Károly király ágyastól született Kálmán fiáról is említést tett), nem beszélve arról, hogy a magyar krónika egyértelműen az első feleségnek mondta a lengyel Máriát.¹⁷ A lengyel Stanisław A. Srokaival, aki teljes egyértelműséggel elvetette és indokolatlannak minősítette a magyar–oros (halicsi) házasságkötés feltételezését, magam vitába szálltam. Csak érdekességként említem meg: e polémia Bostonig ért el, hiszen Sroka válaszát a Harvard Egyetem kiadványában angolul is publikálta. Az 1990-es évek közepén lefolyt vita¹⁸ ismertetése nem tartozik ide, viszont reagálnom kell a lengyel történész 1998-ban közzétett néhány megjegyzésére.¹⁹

Ezek sorában Sroka lehetségesnek vélte azt, hogy „Károly Róbert, aki elutazott Oroszországba *pro adducenda prima consorte [nostra]*, eljegyezte magát a halicsi hercegnővel”, de az eljegyzést utóbb felbontották, így a házasság nem jött létre. Ez eleve képtelen állítás, hiszen ha a halicsi hercegnő nem volt Károly király felesége, miért nevezte mégis feleségének (*consors*). Sroka – állításának igaza érdekében – az általam párhuzamba állított két

század elejéről (Descriptio Europae orientalis). Acta Academiae Pedagogicae Szegediensis. Series Marxistica-Leninistica et Historica, 1987–1988. 21.

¹³ Magyar Országos Levéltár. Budapest, Diplomatikai fényképtár 265 464. = A. X. 50. szám. Magyar fordítása: *Károly Róbert emlékezete*. Szerk. Kristó Gyula–Makk Ferenc. Képanyag Marosi Ernő. Bibliotheca Historica. Budapest, 1988. 146.

¹⁴ Kristó: *Károly Róbert első felesége*, 29.

¹⁵ Korábban ugyan magam (Kristó: *Károly Róbert első felesége*, 27–28.) e Máriában nem Károly Róbert feleségét, hanem nagyanyját, Árpád-házi Máriát kerestem, ma azonban ezt nem vallom. Engel Pál, mint cikkem lektora, már 1988-ban az általam feltételezett első feleségtől eredeztette az 1306. június 23-i oklevelet (uo. 30. 26. jegyzet). Más szempontot figyelembe véve 1992-ben szintén magam ezt vallottam: Kristó Gyula: *Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, 96. (1992) 27–28.

¹⁶ Engel Pál: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok, 122. (1988) 125. 157. jegyzet; uő.: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. História Könyvtár. Monográfiák. 17. Budapest, 2001. 118.; Bertényi Iván: Szent István és öröksége. Magyarország története az államalapítástól a rendiség kialakulásáig (1000–1440). Tudomány – egyetem. Budapest, 1997. 91.

¹⁷ Perniš, Jaroslav: *Karol Róbert z Anjou a jeho manželky*. Historický Časopis, 45. (1997) 182.

¹⁸ Sroka, Stanisław A.: *Ki volt Károly Róbert első felesége?* Aetas, 9. évf. (1994) 1. szám, 187–193.; Kristó Gyula: *Orosz hercegnő volt-e Károly Róbert első felesége?* Uo. 194–199.; Sroka, Stanisław A.: *A Hungarian–Galician Marriage at the Beginning of the Fourteenth Century?* Harvard Ukrainian Studies, 16. (1994) 261–268.

¹⁹ Sroka, Stanisław A.: *A magyar Anjouk családi története*. Kraków, 1998. 19–23.

forrás egy-egy kritikus helyének emendálására tett javaslatot. A francia névtelen szövegében a halicsi fejedelem leánya (*filia*) helyett az unoka (*neptis*) szót javasolta (szerinte ugyanis a lengyel Mária I. Leó halicsi fejedelem unokája volt), az 1326. évi oklevélben pedig hibának gondolta *Polonia* (Lengyelország) helyett *Ruthenia* (Oroszország) szerepeltetését. Ezek az ötletek tökéletes zsákutcát jelentenek, hiszen ha önkényesen, mindenféle kényszerítő körülmény nélkül hozzájárulunk a források szövegéhez, azokat igazítjuk a magunk véleményéhez, ezáltal magán a történelmen teszünk erőszakot. A történésznek ettől mindenképpen óvakodnia kell, és magam ezen az úton a legkevésbé sem követhetem Srokát.

Ugyanakkor látok módot arra, hogy más módon kíséreljem meg bizonyítani az orosz hercegnő magyar királynéi mivoltát, vagyis azt, hogy e Máriától különbözik a lengyel Mária, aki felfogásom szerint a magyar király második felesége volt. Miután az orosz belső állapotokra vonatkozó források hiánya e téren cserbenhagy bennünket, figyelmünket az oroszhoz képest igen gazdagon dokumentált magyar viszonyok felé kell fordítanunk. Ehhez természetesen ki kell lépniünk az elbeszélő források (krónikák) által körülhatárolt szűk térségből, és azok adatait szembeesítenünk kell az oklevelekkel.

Mint ismeretes, 1306. június 23-án Mária magyar királyné már oklevelet adott ki, vagyis ekkor Károly hitvese volt. Iratát azzal zárta, hogy mivel közhitelű (autentikus) pecsétje jelenleg nincs, gyűrűs pecsétjével látja el azt.²⁰ Ebből ugyan már a korábbi szakirodalom (Pór Antal) is arra gondolt, hogy „még nem régóta volt magyar királyné”,²¹ de ennek egzakt bizonyossága hiányzott. Most ez kezünkben van, hiszen Csák fia János kijelölt (*deputatus*) királyi országbíró nemrégén ismertté vált 1311. március 10-i oklevelében arról olvashatunk, hogy mivel még nincs autentikus pecsétje, ezért az iratot gyűrűs pecsétje alatt készítette el.²² Márpedig Csák fia János országbíróságára ez az első adatunk.²³ Ezen analógia alapján teljes joggal gondolhatunk arra: e Mária valóban röviddel 1306 júniusa előtt lett Magyarország királynéja.

Amint közhitelű pecsétje sem volt még ekkor, ugyanúgy hiányzott mellőle a királynéi méltóságviselők köre. Ezt 1306-ban és azt követően kellett megszervezni. Összhangban van ezzel, hogy *dignitariusai* oklevelekben 1308–1309-ben szerepelnek. Talán túlságosan nagy a hiátus 1306 és 1308 között, de ehhez számításba kell vennünk azt, hogy királynéi oklevél az idézett 1306. június 23-i iratot követően egészen 1312-ig nem ismeretes, vagyis meglehetősen esetleges, hogy mások által kibocsátott diplomákban felbukkan-e egy-egy királynéi tisztségviselő neve. Hogy az esély nem túl nagy, azt mutatja, hogy az egész 1306. évből összesen alig 100, az egész 1307. évből pedig a 200-at el nem érő számú magyar vonatkozású (Hungarica-) oklevelet regisztrálhatunk.

Nos, az ilyen értelemben vett mostoha forrásadottságnak köszönhetően semmi meglepő nincs abban, hogy sem 1306-ban, sem 1307-ben nem akadunk királynéi *dignitariusra*, viszont a következő két esztendőben, 1308-ban és 1309-ben – amikor immár összesen 500-at meghaladó oklevélről van tudomásunk – három királynéi méltóságviselő is szemünk elé kerül: 1308. november 27-én és 1309. május 8-án Borsa nembeli Tamás fia Beke tárnokmester, két, napi kelet nélküli 1309. évi oklevélben Forrói Csete fia Aladár udvarbíró és 1309. március 9-i oklevélben Pál szepesi prépost mint királynéi udvari kancellár.²⁴ 1307 óta

²⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, II. 42. szám.

²¹ Pór Antal: *Magyar–lengyel érintkezés a XIV-ik században*. Századok, 37. évf. (1903) 309.

²² *Anjou-kori oklevéltár*, III. 22. szám.

²³ Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. História Könyvtár. Kronológiák, adattárak. 5. Budapest, 1996. 6.

²⁴ *Anjou-kori oklevéltár*, II. 494., 634., 793., 794., 589. szám.

emlegették Károly Róbert oklevelei a királyi mellett a királynéi javak és jogok visszaállítását is.²⁵ Vagyis 1306–1309 között Károly Róbertnek bizonyosan volt felesége. Ugyanerre mutat, de egyszersmind talán már e házasság zátonyára is következtetni enged a magyar uralkodó 1309. június 15-én második koronázásakor tett esküje, amely szerint „csak törvényes házasságban él, és azzal megelégszik (*legitimo coniugio tantum uti et contentum esse*), miként a Szentírás mondja: a férfi [...] a feleségével tart, és egy test lesz a kettő, és amit Isten egybekötött, azt ember ne válassza szét”.²⁶ Ez arra vethet halvány fényt, hogy szó érhetne Károly házastársi hűségét. Még annak feltevésétől sem kell elzárkóznunk, hogy a magyar király és a halicsi fejedelem (egykori vő és após) viszonyának az 1310-es évek közepén történt megromlása e házasság tönkremenetelével, felbomlásával lehet kapcsolatos.

Hogy Károly Róbert és halicsi Mária útjai elváltak egymástól, és a magyar uralkodó hamarosan új feleséget választott magának, több körülményből kiteszik. Először: 1309 közepeét követően két évig nincs nyom arra, hogy Károly házasságban élne. Ez idő alatt egyetlen utalás sincs házastársára, sem egyetlen királynéi méltóságviselő nem fordul elő. Ha efféle negatívumnak hinni lehetne (de teljesen, sajnos, nem lehet), már az felkelhetné gyanúnkát, hogy 1309 júniusában Borsa Beke neve mellől hiányzik a királynéi tárnokmesteri és Forrói Aladár neve mellől a királynéi udvarbírói cím.²⁷ Vagyis nem kizárt (de nem is egészen bizonyos), hogy 1309 közepére felbomlott Károly és halicsi Mária életközössége. Másodszer: Károly Róbert hitvesi kapcsolatára két évnyi szünet után 1311. június 25-e körül van újból adatunk, amikor arról értesülünk, hogy Csák Máté Buda elleni támadása idején a király feleségével ott tartózkodott.²⁸

Harmadszor (és ez tekinthető döntő mozzanatoknak): 1311 ősztől kezdődően újra megjelennek az oklevelekben a királynéi tisztségviselők. István veszprémi püspök először 1311. október 3-én fordul elő mint királynéi udvari kancellár.²⁹ Természetesen csak azt követően lehetett királynéi kancellár, hogy újra volt királynéja az országnak. Bár István 1310 második felében foglalta el a veszprémi püspöki széket (az első adat erre 1310. október 4-ről van),³⁰ de ekkor még nem szerepel királynéi *dignitarius*ként, bizonyos azért, mert Károlynak akkor – már és még – nem volt felesége, az országnak pedig királynéja. Rátót nembeli Domokos királynéi tárnokmester első ízben 1313. augusztus 1-jei oklevélben viselte e méltóságot.³¹ Egészen az 1320-as évek elejéig a kancelláron és a tárnokmesteren kívül más királynéi méltóságviselővel nem találkozunk, a halicsi Mária alatt létezett királynéi udvarbíróiságot évtizedes szünet után, 1322-ben (1321-ben?) újították csak fel, és 1321-ben jelenik meg a királynéi lovászmesteri poszt.³² Feltűnő, hogy 1311-et követően sem Pál szepesi prépost, sem Borsa Beke nem tartotta meg funkcióját az új királyné udvarában, pedig mindketten éltek, és továbbra is jelentős szerepet játszottak, azaz nem lettek tartósan kegyvesztettek.

Ami miatt erősen valószínűnek gondolom, hogy 1311-ben új királynéval számolhatunk, az éppen ez a körülmény: az, hogy halicsi Mária vezető *dignitarius*sait Károly király, illetve a lengyel Mária nem vette át, hanem új személyek kerültek tisztségbe. Ez a diszkontinuitás összefüggésben állhat Károly és halicsi Mária házasságának zátonyra futásával. Hogy mi

²⁵ *Anjou-kori oklevéltár*, II. 243., 501., 751., 790. szám.

²⁶ *Acta legationis cardinalis Gentilis*. Vatikáni magyar Okirattár. I. 2. Budapestini, 1885. 306. = *Anjou-kori oklevéltár*, II. 668. szám.

²⁷ Uo. Magyar fordítása: Kristó: *Károly Róbert első felesége*, 83.

²⁸ *Acta legationis cardinalis Gentilis*, 384–391. Magyar fordítása: Kristó: Károly Róbert emlékezete, 90.

²⁹ *Anjou-kori oklevéltár*, III. 150. szám.

³⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, II. 967. szám.

³¹ *Anjou-kori oklevéltár*, III. 577. szám.

³² *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 287., 711., 74. szám.

történt e Máriával 1309-et követően, nem tudjuk. Mivel mintegy három évig volt Károly felesége, egy-két évtized múltán elfelejtették, főleg ha ez – mint alább kiderül – a magyar-halicsi ellentétek kiéleződése idején Károlynak kivált érdekében állott. Amikor a szembenállás elcsitult, a magyar uralkodó szűk körben ismertté váló oklevelekben már fel-felidézte emlékét. 1323-ban egy somogyi királynéi birtokadomány kapcsán hivatkozott Mária egykori királynéra, első feleségére,³³ 1326-ban pedig – mint már szó volt róla – egy *narratio*-ban két évtizeddel korábbi oroszországi útjáról tett említést, ahonnan első feleségét hozta magával.³⁴ Az oklevelek információi egymást hitelesítik. Az 1326. évi diploma azt teszi bizonyossá, hogy a király első felesége oroszországi volt, az 1323. évi azt, hogy az első feleséget Máriának hívták, mindkét adatot pedig az az 1306. június 23-i oklevél verifikálja, amely Mária magyar királyné nevében kelt. Azt pedig, hogy ki volt, honnan érkezett a magyar uralkodó első felesége, és mi volt a neve, ki tudná jobban Károly Róbertnél, akinek az 1320-as években immár semmi érdeke nem fűződött a torzításhoz vagy ködösítéshez.

Károly második felesége szintén Mária nevet viselt, Kázmér beutheni (bytomi) lengyel herceg leánya volt. A fentebb elmondottak azt valószínűsítik, hogy házasságukat 1311 első felében kötötték meg, és az a magyar krónika szerint Mária 1317. december 15-én bekövetkezett haláláig tartott.³⁵ E Mária neve alatt mindössze két oklevél maradt ránk, 1312-ben napi kelet nélkül és 1313. április 3-án.³⁶ István veszprémi püspök 1311. október elejétől³⁷ 1317. május végéig³⁸ folyamatosan mint királynéi udvari kancellár is szerepel. Ezt követően közel egy éven át ingadozás figyelhető meg István titulusaiban. Számos oklevél (1317-ben augusztus 2-án, október 23-án, október 30-án, november 3-án, november 12-én, 1318-ban január 20-án, február közelebről ismeretlen napján, március 19-én, április 1-jén és július 10-én) nem tünteti fel e méltóságát,³⁹ viszont ugyanezen idő alatt 1317-ben szeptember 4-én és szeptember 29-én, 1318-ban március 1-jén, május 26-án és több iratban június 29-én is felemlítik királynéi kancellárságát.⁴⁰ Ha hitelt adnánk a magyar krónika állításának a lengyel Mária 1317. december 15-i elhalálzásáról, e jelenségnek, vagyis annak, hogy miért viselt a veszprémi püspök királynéi kancellári funkciót egészen 1318. június végéig, nem tudnánk okát adni.

De egyéb körülmények is vannak, amelyek ez esetben megmagyarázhatatlanok lennének. Ezek sorában az egyik a királynéi tárnokmesteri tiszt helyzete. Rátót Domokost e funkcióban az 1310-es évek közepén Aba nembeli Kompolt fia Péter váltotta, aki először 1316. február 14-én fordul elő ilyen minőségben.⁴¹ Ezt követően 1317. augusztus 2-től 1318. május 31-ig – úgy tűnik – megszakítás nélkül viselte e tisztséget, e kilenc hónap alatt összesen kilenc alkalommal szerepel királynéi tárnokmesterként, köztük a két 1318. évi (a január 20-i és a május 31-i) oklevél egyenesen királyi diploma.⁴² E kilenc előfordulás nagyobb része

³³ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 652. szám.

³⁴ Lásd 13. jegyzet.

³⁵ *Scriptores Rerum Hungaricarum I.*, 489.

³⁶ *Anjou-kori oklevéltár*, III. 421., 477. szám.

³⁷ *Anjou-kori oklevéltár*, III. 150., 154., 155. szám.

³⁸ *Anjou-kori oklevéltár*, III. 467., 474., 478. szám.

³⁹ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 530., 604., 615., 624., 634., V. 18., 46., 71., 93., 206. szám.

⁴⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 561., 578., V. 47., 141., 175., 177., 178. szám.

⁴¹ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 28. szám. Az itt 1315. évi dátummal szereplő oklevél 1316. évi keltére lásd Kristó Gyula: *I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323)*. Századok, 137. (2003) 318–319., 326.

⁴² *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 530., 578., 604., 615., 624., 633., 634., V. 18., 145. szám. Érdekes ugyanakkor, hogy az 1318. március 12-i királyi oklevél méltóságsorában (*Anjou-kori oklevéltár*, V. 62. szám) Péter egyáltalán nem szerepel, István pedig csak veszprémi püspöki címevel.

olyan, hogy Péter akkor is királynéi *dignitarius*, amikor István veszprémi püspök neve mellől hiányzik a királynéi udvari kancellárság. A tisztségneveknek tehát inkább a meglétéből, semmint a hiányából szabad következtetést levonni. Vagyis – a hiatusok ellenére is – jogosult arra gondolni: István veszprémi püspök 1311. október 3-a és 1318. június 29-e között folyamatosan királynéi kancellár volt. Péter esetében a királynéi tárnokmesteri poszt megszakítatlan betöltését 1316. február 4-e és 1318. május 31-e között dokumentálhatjuk.⁴³ Ebben az a meglepő, hogy gyakorlatilag azonos időben ért véget a két királynéi méltóság betöltőjének megbízatása, 1318 közepe táján (május végén, illetve június végén), félévvel azt követően, hogy a magyar krónika szerint a lengyel Mária meghalt.

De vajon tényleg meghalt-e Mária 1317. december 15-én? Hogy 1317. február 27-én még élt, onnan tudjuk, hogy férje e napon Mária beleegyezésével adományozott el birtokokat Somogyban.⁴⁴ Ha viszont a királyné 1317. december 15-én ténylegesen elhalálozott volna, megmagyarázhatatlan lenne egy 1318. július 12-i, jellegében éppen a most idézettel egyező oklevél híradása. Eszerint ugyanis ekkor Károly király felesége, Mária királyné egyetértésével ajándékozott el Fejér megyei királynéi földet.⁴⁵ Ez az 1318. júliusi oklevél Mária életben létéről tanúskodik, amivel pedig nem összeegyeztethető a magyar krónika híre Mária hét hónappal korábban bekövetkezett haláláról, de az eddigi kutatás a krónikának adott hitelt az oklevéllel szemben. Pór Antal ugyanis úgy vélte, hogy az oklevél hamis.⁴⁶ Ezt az álláspontot vettük át Mályusz Elemérral közösen jegyzett munkánkban.⁴⁷ Engel Pál azzal lépett át ezen, hogy a tévedés „különös szórakozottságra vall”. Engel ugyanakkor helyesen mutatott rá arra: „az oklevél dátuma és hitelessége ellen egyébként nem emelhető kifogás”.⁴⁸ Amikor e diploma az *Anjou-kori oklevéltár* munkálatai során kezembe került, magam sem találtam abban semmi gyanús momentumot.

Az oklevél tehát hamisnak nem minősíthető. Sroka imént bírált eljárásához sem folytathatunk, vagyis olyanféle ötlet felvetéséhez, hogy tollhiba miatt kimaradt Mária neve mellől a *bone memorie* ('jó emlékü') jelző. Marad tehát a forrás állítása: Mária 1318. július 12-én még élt. Ezzel összecseng az az imént tárgyalt tény, hogy királynéi tárnokmesterrel 1318. május 31-ig, királynéi udvari kancellárral 1318. június 29-ig találkozunk az oklevelekben. Ha azonban egészen pontosak akarunk lenni, akkor azt kell mondanunk: a július 12-i oklevél nem annak a bizonyosága, hogy Mária ekkor még bizonyosan életben volt, hanem azé, hogy ekkor Károly Róbert még életben levőnek tudta. A magyar uralkodó ugyanis – amint ez *itineráriumából* megállapítható – június 7-én még Temesvárott volt, de június 30-án már Budán, majd július 22-én Győr mellett keltezték okleveleit.⁴⁹ Ami bizonyos, az mindössze annyi: amikor a június 7-ét követő napokban Károly elhagyta Temesvárt, Mária még élt.

Bár a király budai keltű oklevele június 30-i dátumot visel, bizonyos, hogy egy-két nappal ezt megelőzően már itt tartózkodott.⁵⁰ A június 29-i oklevelekben mind ő királynéi udvari kancellárnak nevezte István veszprémi püspököt, mind a veszprémi főpap királynéi

⁴³ Figyelmen kívül hagyhatjuk az 1318. augusztus 29-i oklevél méltóságsorát (*Anjou-kori oklevéltár*, V. 248. szám), mivel ez csak kiadásból ismert, ennél fogva hiteltelen.

⁴⁴ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 409. szám.

⁴⁵ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 208. szám.

⁴⁶ Pór: *Magyar–lengyel érintkezés*, 310.

⁴⁷ *Johannes de Thurocz, Chronica Hungarorum*. II. Commentarii. 2. Ab anno 1301 usque ad annum 1487. Composuit Elemér Mályusz. Adiuvante Julio Kristó. Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova. IX. Budapest, 1988. 55.

⁴⁸ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 125. 157. jegyzet.

⁴⁹ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 138.

⁵⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 173., 175., 176. szám.

udvari kancellárnak címezte saját magát.⁵¹ Június végén tehát a királyi tanács Budán tartózkodó hatalmasságai még nem értesültek Mária haláláról. Azon három hét alatt (június 30. és július 22. között), amíg a király eljutott Budáról Győrig, négy, egyaránt kelethely nélküli oklevele maradt ránk, kettő július 4-i, kettő pedig július 12-i dátummal.⁵² Július 4-én az uralkodó még nyilván Budán volt, mivel annak a zágrábi püspöknek a kérését teljesítette, aki június végén Károllyal együtt Budán időzött. Július 12-i két oklevele viszont bicskei és étyi, azaz Fejér megyei ügyeket érintett, ami azt jelzi, hogy nyugati irányú útján ekkor a király már Fejér megye területén járt. Itt és ekkor írhatott Máriáról úgy, mint élőről, vagyis a királyné halálhíre még július 12-én sem érhetette utol. Hogy Mária pontosan mikor halt meg, nem állapítható meg. Lehet, hogy ez már június vége felé bekövetkezett, de lehet, hogy csak júliusban. Ennél későbbre aligha tehetjük, mivel Károly 1319 elejére már tető alá hozta újabb, harmadik házasságát, aminek megszervezése hónapokat vett igénybe. Mindezeket figyelembe véve roppant valószínűnek mondható: a lengyel Mária nem 1317. december 15-én hunyt el, hanem 1318 nyarán. A magyar krónika és az oklevelek eltérő tartalmú híradása közül tehát az oklevelek tanúságát kell hitelesnek elfogadnunk.

Még javában élt e Mária, amikor az 1317. január 2-i oklevélben Károly király arról számolt be, hogy a hűség útjáról letért Petenye fia Péter az ő ellenében Kopasz volt nádorral együtt idegen fejedelem segítségét kérte, külföldi erőt akart Károly és az ország ellen igénybe venni.⁵³ Ezt az állítást egy 1321. február 10-i királyi oklevél konkretizálja. Eszerint Petenye fia Péter Oroszországba utazott, és Károly ellenében az ottani herceget akarta Magyarországon királlyá koronázni.⁵⁴ Bár az e korbéli orosz belső viszonyokról igen keveset tudunk, az aligha kétséges, hogy e herceg halicsi Mária közeli rokona volt. Károly sikerületlen első házassága tehát néhány év múltán magyar–halicsi ellentétbe csapott át, és a halicsi fejedelem nyíltan a Károly ellen fellázadt egyik magyarországi tartományúrral került egy táborba, és eljászható a gondolattal, hogy Károly Róbertet a magyar trónról letaszítva maga üljön rá arra. Ez az epizód ugyan nem fenyegette igazán komolyan Károly hatalmát, de hozzájárulhatott ahhoz, hogy a halicsi Máriával kötött házassága átkos emlékvé, feledésre ítélandóvá váljék, főleg a kritikus években.

Amikor a lengyel Mária meghalt (1318 nyarán), Károly Temesvártól távol, Budán, illetve a Dunántúlon volt. Mivel személyes tartózkodási helyeit – kivált az év második felében – hónapról hónapra pontosan ismerjük,⁵⁵ bizonyosra mondhatjuk: felesége halálhírére nem fordult vissza sem Temesvárra, és nem járt Székesfehérvárra sem, ahol állítólag nejét eltemették. Joggal feltételezhetjük: rögvest megözvegyülése után új házasság kikovácsolásának terve foglalkoztatta. 1317-ben vagy 1318-ban Károly apává lett, egy Csepel-szigeti ágyasától fia született, Kálmán (a későbbi győri püspök),⁵⁶ de ez nem helyettesíthette a törvényes leszármazottat. Mivel Károly immár 30. életéve felé járt, az új frigy megkötésével sietnie kellett.

A magyar uralkodó 1318 második felében az ország észak-nyugati részén (Győr, Moson vidékén) és Bécsben tartózkodott, innen küldhette el követeit, Szécsényi Tamást és Simont János cseh királyhoz, hogy hűgái közül válasszanak neki feleséget. E követjárásról és a frigy

⁵¹ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 175., 177. szám.

⁵² *Anjou-kori oklevéltár*, V. 191., 192., 207., 208. szám.

⁵³ *Anjou-kori oklevéltár*, IV. 385.

⁵⁴ *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 39.

⁵⁵ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 138.

⁵⁶ *Scriptore rerum Hungaricarum I.*, 490., II. 217.

megkötéséről Zittai Péter krónikájában részletes tudósítást hagyományozott ránk.⁵⁷ Ennek dátumai aligha állják ki a kritikát. A fentiek alapján az teljességgel elképzelhetetlen, hogy Károly küldöttei 1318. június 20-án és 23-án Prágában és Königsaalban tartózkodtak volna (ekkor még feltehetően élt a lengyel Mária). Ennek fényében az is kevésbé hihető (bár teljességgel kizártnak nem mondható), hogy Beatrixet 1318. november közepén Székesfehérvárról királynévá koronázták volna. Mindenesetre Károly november 25-26-án Budán tartózkodott, előtte, október 3-án pedig Bécsben.⁵⁸ Ebbe az *itineráriumba* ugyan elméletileg belefér egy november 15-e körüli fehérvári királyné-koronázás, de túlságosan rövidnek tűnik az az – alig négy vagy négy és fél hónapnyi – idő, ami Mária halála, ennek a hírnek a Dunántúlon tartózkodó királyhoz való eljutása, a követség csehországi útja, a menyasszony felkészülése és Magyarországra jövelele között eltelt. Különösen akkor tűnik ez az idő ennyi esemény számára kevésnek, ha tudjuk: Károly király 1319. július 27-én azért jutalmazta meg Szécsényi Tamást, mivel hosszasan időzve Csehországban szerepet vállalt az ő és Beatrix közti házasság létrejöttében.⁵⁹

Az oklevelek ennél legalább két hónappal későbbi keltet valószínűsítene. Beatrix királyné egyetlen ránk maradt oklevele 1319. március 1-jén Temesvárról kelt.⁶⁰ Hogy ismét volt királynéja az országnak, azt az mutatja: a 1318. június 29-ét követő több mint hét hónapi szünet után megint felleljük az oklevelekben a királynéi udvari kancellárt István veszprémi püspök személyében, első alkalommal az 1319. február 7-én kelt oklevelekben.⁶¹ Ennél pontosabban nem is tudjuk meghatározni Beatrix magyar királynévá válásának időpontját. Eszerint legkésőbb 1319 februárjának elején már Károly felesége és az ország királynéja volt. Tisztségviselői körében a korábbi időszakhoz képest nem történt változás, István veszprémi püspök éppen úgy megmaradt kancellárnak, mint Aba Péter tárnokmesternek.⁶²

Beatrix halálát gyermekszülés okozta.⁶³ Ennek 1319. november eleji időpontját Zittai Péter krónikája pontosan örökítette ránk,⁶⁴ ugyanis 1319. november 25-én István veszprémi püspök már nem viselte a királyi udvari kancellári címet, és december 27-én Aba Péter sem a királynéi tárnokmesterséget.⁶⁵ A tragikus eset, amely egyszerre fosztotta meg a királyt feleségétől és immár törvényes gyermekétől, Károlyt roppant súlyos lelkiállapotba hozhatta. 1319. december 19-én XXII. János pápa engedélyezte számára, hogy gyóntatója a halál előtt teljes bűnbocsánatban részesíthesse.⁶⁶ Károly azonban felülemelkedett a sorscsapásokon, és nyolc hónap elteltével I. Ulászló lengyel király leányát, Erzsébetet vette nőül.

E negyedik házasságot illetően teljes az összhang Dlugosz János krónikája és az oklevelek között.⁶⁷ A lengyel krónikás 1320. július 6-ra és Budára tette a frigy megkötését.⁶⁸ Ezt kevéssel megelőzte a pápai engedély megadása, ugyanis a házasulandók között ne-

⁵⁷ Emler: *Prameny dějin českých*, 249–250.

⁵⁸ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 138.

⁵⁹ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 544., 545. szám.

⁶⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 396. szám.

⁶¹ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 388., 389. szám.

⁶² *Anjou-kori oklevéltár*, V. 435., 649. szám.

⁶³ *Johannis Dlugossi Annales*, i. m.

⁶⁴ Emler: *Prameny dějin českých*, 255.

⁶⁵ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 631., 646. szám.

⁶⁶ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 642. szám.

⁶⁷ A sorból kilógó, (1320.) április 8-i veszprémi káptalani oklevél, amely királynét nélkülöző időszakban királynéi kancellárt említ (*Anjou-kori oklevéltár*, V. 754. szám), valójában évjelölés nélküli és bizonyosan nem 1320-ból való irat (Pál veszprémi olvasókanonok ugyanis nem funkcionált 1320-ban).

⁶⁸ *Johannis Dlugossi Annales*, i. m.

gyedfokú rokonság állt fenn.⁶⁹ Oklevelek tanúsága szerint Károly Róbert 1320. július 8. és 20. között valóban Budán tartózkodott.⁷⁰ Az új királyné idejében István veszprémi püspök július 20-án szerepel először királynéi udvari kancellárként.⁷¹ Rövidesen – mivel Aba Péter időközben elhunyt⁷² – Szécsényi Tamás lett a királynéi tárnokmester,⁷³ majd a következő években a lovászmesterrel és az udvarbíróval bővült a királynéi *dignitariusok* köre.⁷⁴

Károly Róbertnek az Erzsébettel kötött házasságából való gyermekeiről a magyar krónika az alábbiakat hagyományozta ránk: „az Úr 1321. évében [született] a király Károly nevű fia, de a gyermek még születése évében meghalt, és Székesfehérvárott temették el. Az Úr 1324. évében, október 1-jén e királynétól nemzette a király László nevű fiát [...] Az Úr 1326. évében, március 5-én született a király azon fia, akit örömeiben rokona, a szent hitvalló nevén Lajosnak nevezett [...] Ez évben [1327-ben] Szent András apostol napján [november 30-án] fia született, akit Andrásnak nevezett. Az Úr 1329. évében meghalt László fia, és Fehérvárott adják át a föld ölének [...] Az Úr 1332. évében, Szent István király napján [augusztus 20-án] a királynak fia lett, akit Istvánnak nevezett.”⁷⁵ Vagyis a magyar krónika összesen öt fiúról tett említést.

A következőkben e híradásokat az oklevelek tudósításaival kell szembesítenünk. 1321. december 8-án XXII. János pápa Károly kérésére mindazoknak, akik azért könyörögnek Istenhez, hogy a királynak utóda szülessék, húsznapos bűnbocsánatot engedélyezett.⁷⁶ Sajnos e forrásszöveg nem magyarázható egyértelműen. A pápai irat keletkezését – noha eltérő valószínűséggel – négy eset is indokolhatja. Lehet, hogy ekkorra már meghalt a magyar krónikában említett csecsemő Károly, és az ima egy majdan születendő másik gyermekért vált szükségessé. Lehet, hogy a királyné leányt szült, aki nem számított trónutódnak. Lehet, hogy a pápához eljutott a híre Erzsébet terhességének, de nem volt ismeretes, hogy fiút vagy leányt fog szülni. Végül lehet, hogy 1321 végéig a házaspárnak egyáltalán nem született gyermeke.

Az 1323. évi oklevelekben – szinte filmszerűen – egy eddig figyelemre nem méltított családi tragédia eseményei peregnek le: egy csecsemő születését követő betegsége, majd haláláé. Ez év március 6-án Károly király megajándékozta Szécsényi Tamás erdélyi vajdát, mivel személyesen vitte hírül neki a király elsőszülött fiának születését.⁷⁷ E gyermek minden bizonnyal 1321 utolsó hónapjait követően született, mivel a december eleji pápai levél szerint az uralkodónak még nem volt (fiú-) utóda. Egy 1324. április 11-i királyi oklevélből – látszólag – pontosabb információhoz jutunk a születés dátumát illetően. Innen arról értesülünk, hogy Tamás erdélyi vajda akkor hozta elsőszülött fia születésének híret, amikor az uralkodó Erdélyben tartózkodott.⁷⁸ Ezzel azonban az a gond, hogy a király *itinerárium*ában 1321–1323-ban nincs erdélyi tartózkodásra utaló adat.⁷⁹

⁶⁹ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 827. szám (vö. még 872. szám).

⁷⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 844., 845., 849., 857., 860. szám.

⁷¹ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 862. szám.

⁷² *Anjou-kori oklevéltár*, V. 856., 860. szám.

⁷³ *Anjou-kori oklevéltár*, V. 963. szám.

⁷⁴ *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 74., 287., 711. szám

⁷⁵ *Scriptores rerum Hungaricarum* I., 490., 491., 492., 501.

⁷⁶ *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 331. szám.

⁷⁷ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 61. szám. A regesztával ellentétben az oklevél szövegében nem „Jegidősebb”, hanem „elsőszülött” fiúról (*primogenitus*) van szó. Magyar Országos Levéltár. Budapest, Diplomatikai levéltár 2147. Lásd még *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 296. szám.

⁷⁸ *Anjou-kori oklevéltár*, VIII. 174. szám.

⁷⁹ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 139.

Bizonyos megfontolások alapján kétféle megoldás körvonalai rajzolódhatnak ki. Az egyik szerint a fiú születése 1321 végére vagy 1322 elejére vélelmezhető. Ebben nem is az a meghatározó elem, hogy Tamás 1321. július 25-e⁸⁰ óta viselte az erdélyi vajdai méltóságot, hanem az, hogy Károly aligha kereshette fel Erdélyt 1321. november 1-je előtt, mert ekkor következett be a tartomány pacifikálása.⁸¹ Az erről szóló megegyezést az uralkodó kelethely nélkül 1321. november 28-i oklevelében elfogadta.⁸² Van tehát némi valószínűsége annak, hogy Károly 1321. november 23. (amikor még Temesvárott volt) és 1322. január 8. (amikor szintén Temesvárott keltezett) között fordulhatott meg Erdélyben.⁸³ Egy rövid erdélyi tartózkodás lehetőségét azonban a kevés „lyukat” hagyó 1322. évi királyi *itinerarium* alapján sem tudjuk kizárni, sőt 1323 első két hónapja szintén számba jöhet, főleg mivel az akkori uralkodói székhelyről, Temesvárról rövid idő alatt megjárható volt Erdély.

A másik lehetőség azon alapul, hogy a fiú utódát erősen kívánó Károly – annak 1322. végi születése esetén – aligha várt volna a jó hír közlőjének megadományozásával több, mint egy évet, amire 1323. március 6-án került sor. Ebben az oklevélben Károly úgy vélekedett fia születéséről, mint „olyan ünnepi és örömteli boldogságról, amelynél nagyobbat e világon mi nem képzeltünk el”.⁸⁴ A hírhozó megjutalmazásának időpontja alapján arra is gondolhatunk – magam inkább emellett teszem le a voksomat –, hogy a gyermek 1323 elején született. Károly 1323. március 10-ig időzött Temesvárott felesége és fia mellett,⁸⁵ majd március 21-én már – útban Pozsony és Nagyszombat felé – Visegrádon volt.⁸⁶ Vele tarthatott kis családja is. Alkalmasint Visegrádon hagyhatta őket, hiszen ő maga Északnyugat-Magyarországról visszatérve Visegrádra ment, és a következő másfél hónapot (április 22-től június 3-ig) ott töltötte.⁸⁷

Ily módon a következő néhány hét alatt Visegrádon történt tragikus eseménynek Károly közvetlen tanúja volt. Május 8-i oklevele szerint az uralkodó megfogadta, hogy a hozzá hű nemesek birtokait visszaadja, ha elsőszülött fia betegségéből meggyógyul.⁸⁸ A gyermek azonban hamarosan meghalt. A Visegrádról távozó király június 5-én (vagy inkább 12-én?) Nagyváradon arról adott ki oklevelet, hogy elsőszülött fia, Károly legutóbbi napokban (*novissime diebus istis*) bekövetkezett halálakor tett fogadalmának megfelelően az egyházak jogait visszaállítja.⁸⁹ Váradról az uralkodó Temesvárra ment, de itt már csak rövid ideig (június 15. és 26. között) időzött.⁹⁰ A királyi székhely visszavonhatatlanul Visegrádra költözött. Károly elsőszülött fia, akit apja után Károlynak hívtak, eszerint a május 8-át követő néhány hét alatt halt meg. Téves tehát a magyar krónika évszáma, amely Károlynak mind születését, mind halálát 1321-re helyezte.⁹¹ Ha Károly születését 1323 elejére helyez-

⁸⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 209. szám.

⁸¹ *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 289. szám.

⁸² *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 322. szám. Az eseményekre lásd Kristó: *I. Károly király harcai*, 342–343.

⁸³ *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 312., 403. szám.

⁸⁴ Nagy Imre: *Anjou-kori okmánytár. II.* Budapest, 1883. 65.

⁸⁵ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 66. szám.

⁸⁶ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 75., 120., 121. szám.

⁸⁷ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 139.

⁸⁸ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 175. szám.

⁸⁹ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 258. szám = Wertner Mór: *Kiadatlan oklevelek. Történelmi Tár*, 1908. 388. Lásd még *Anjou-kori oklevéltár*, XI. 514. szám (hamis oklevél). Az oklevél 1323. június 12-i dátumára lásd Engel: *Az ország újraegyesítése*, 139., 143.

⁹⁰ *Anjou-kori oklevéltár*, VII. 272., 296. szám

⁹¹ *Scriptorum Rerum Hungaricarum I.*, 490.

zük, a kisgyermek félévet sem élt. Legfeljebb annyiban lehet igaza a magyar krónikának, hogy még születése évében elhunyt, de ez az esztendő nem 1321, hanem 1323 volt.

Ha viszont Károly 1323 január–februárjában született, úgy szülei házassága és az ő világra jövelele közötti két és fél év idő alatt még egy gyermek világrajöttével számolhatunk. Teljességgel nem zárhatjuk ki, hogy Erzsébet valamikor 1321 folyamán fiút szült, akit szintén nevezhettek Károlynak, és aki még ez évben elhalálozhatott. Ez esetben a magyar krónika valót írt, de a másik Károly kihagyása száradna a lelkén. Az 1321. évi gyermekhalálnak azonban az okleveles anyagban semmi nyoma. Így a fentebb említett négy lehetőség közül azt is számba kell vennünk, hogy a házaspárnak 1321-ben leánya született, s az ő megszületése után szólított fel XXII. János pápa arra, hogy a hívek Károly és Erzsébet (fiú-) utódáért imádkozzanak.⁹²

Károly esetleges leánygyermekének vagy leánygyermekének kérdése a tisztázatlan problémák közé tartozik, és a jelen pillanatban nem oldható meg. Mellőzve a rendszeres tudománytörténeti áttekintést,⁹³ az egymással ütköző friss álláspontok közül egyik nézet az uralkodó két leányával számol, a másik felfogás szerint viszont Károlynak egyetlen leánya sem volt. Engel Pál úgy vélte, hogy Károlynak második feleségétől, a lengyel Máriától két leánya született, kérdőjelesen Katalin és bizonyosan Erzsébet, és az előbbi II. Henrik schweidnizi hercegnek, az utóbbi Boleslaw troppai hercegnek lett a felesége. Katalin 1343-ban, Erzsébet 1367-ben halt meg.⁹⁴ Vele szemben Stanislaw A. Sroka azt szögezte le: e megállapítás egyetlen eleme sem nyugszik forrásokon.⁹⁵ Ma úgy látom, a források alapján Srokának van igaza, de a dolog azért ennél bonyolultabb.

Mindazt, amit II. Henrik lengyel hercegről és feleségéről, Katalinról a kútfők alapján tudni lehet, Kazimierz Jasiński állította össze.⁹⁶ Eszerint II. Henrik 1316-ban született, 1343–1345 között halt meg. Frigyét az ismeretlen származású Katalinnal 1338. június 1. előtt kötötte. Katalinról ezt követően nincs szó a forrásokban. Leányuk, Anna 1339-ben született, apja halála után a magyar királyi udvarban nevelkedett.⁹⁷ Ez nem zárja ki (de bizonyossá sem teszi persze), hogy a szülők halála után, miként ezt Károly Róbert és testvérei példája mutatja, a gyermek(ek) nevelése a nagyszülőkre maradt. Így juthatott el Anna 1345 után Nagy Lajos magyar király udvarába. A feltehető nagyszülők közül Károly már nem élt, de Erzsébet igen, és ő nevelhette leánygyermekétől származó unokáját. Katalin 1338. évi házasságából és 1339. évi szüléséből következően az 1320-as évek elején született. Könnyen lehet – legalábbis kronológiai akadályja nincs –, hogy ő tekinthető Károly Róbert és Erzsébet azon első gyermekének, aki 1321-ben látta meg a napvilágot.

Mielőtt még az állítólagos másik leánygyermek dolgára kitérnék, a továbbiak érdekében egy képet kell szemügyre vennünk. A Képes Krónika egyik miniatúrája Erzsébet királynét öt kisgyermekkel ábrázolja.⁹⁸ Az öt gyermek semmi esetre sem felel meg a krónikaszőveg-

⁹² *Anjou-kori oklevéltár*, VI. 331. szám.

⁹³ Főleg Wertner Mór két írása veendő figyelembe: *Anjou. Genealogische Skizze. Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft „Adler“ in Wien*, 11. (1884) 151–157.; *Az Anjouk genealógiája különös tekintettel a magyarországi ágra*. Turul, 6. (1888) 68–69.

⁹⁴ Engel Pál: *Anjouk*. In: Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál–Makk Ferenc. Budapest, 1994. 49. Sajátságos, hogy Engel Pál – *Az ország újraegyesítése*, 125. – még néhány évvel 1994-et megelőzően úgy nyilatkozott: Mária „a hírek szerint meddő volt”.

⁹⁵ Sroka: *A magyar Anjouk családi története*, 39–40.

⁹⁶ Jasiński, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. II*. Wrocław, 1975. 45–47.

⁹⁷ Bielowski, August: *Monumenta Poloniae historica. II*. Warszawa, 1961. 1872. 685.

⁹⁸ *Képes Krónika*. Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, Clmae. 404. fol. 70' = *Képes Krónika*. Facsimile kiadás. Helikon, 1987.

nek, amely csak Károly négy fiáról szól, minthogy 1330-nál megcsontult, és így az 1332-ben született Istvánról már nem emlékezhetett meg. Következésképpen, szövegű ábrázolás esetén itt négy fiúnak kellene állnia anyjuk mellett. Már korábban is felmerült, hogy az öt gyermek közül kettő leány, de éppen a baloldalt álló két alakot tekintették leányoknak, akik koronaszerű fejüket viselik.⁹⁹

Legújabb magam új magyarázattal álltam elő. Eszerint a baloldali két alak koronát visel, az egyikük Nagy Lajos, a másikuk András, a kódex festésének idején az előbbi Magyarország királya volt, az utóbbi pedig a közvélekedés szerint mint Nápoly királya halt meg. A jobboldali alakok közül a Lajoshoz és Andrásához hasonlóan oldalt forduló személy bizonyosan herceg, fején Lajosétól és Andrásétól eltérő fejék találhatók (talán hercegi diadém). Az András mellett álló és a másik háromtól eltérően fejét szembefordító két személy leány lehet, erre mutat fejdíszük (ami alkalmasint párta) és a fiúkéétől eltérő ruházatuk. A miniátor tehát sem a csecsemőkorban meghalt Károlyt, sem a kisgyermekként elhunyt Lászlót nem ábrázolta, csak azokat, akik Károly gyermekei közül megélték a (fiatal) felnőtt kort.¹⁰⁰

A magyar király már többek által gyanúba vett másik leányáról, Erzsébetről semmit nem tudunk. Kazimierz Jasiński úgy vélte, az, hogy Boleslaw troppai hercegnek Károly Róbert leánya lett volna a felesége, nem alapul megbízható forrásokon. Ha így is lenne – folytatta a lengyel szerző –, csak az 1318-ban meghalt lengyel Mária lehetne az anyja, és így Erzsébetnek tíz évvel idősebbnek kellene lennie Boleslawnál.¹⁰¹ Mária azonban anyaként biztosan nem jöhet szóba, hiszen Zittai Péter szerint gyermektelenül halt meg.¹⁰² Amennyiben viszont Erzsébetet mégis Károly Róberthez kötjük – e pillanatban azonban ezt csakis imaginárius módon tehetjük meg –, anyjául Károly negyedik feleségét, Erzsébetet tekinthetjük (erre mutat, hogy Erzsébet más gyermekeivel együtt ábrázolta a miniátor), és születését nyilván nem az 1320-as évek elejére tehetjük (ahol nincs is hely számára), hanem egy évtizeddel későbbre, 1330 körüli időre, s így nagyjából egykorúnak tekinthető troppai Boleslawval. E házasság léte azonban igazolást igényel.

Károly gyermekei sorában a feltételezett leány (Katalin) és Károly után László következett. A magyar krónika születését 1324. október 1-jére helyezte.¹⁰³ Ezen információ hitelében nem kételkedünk, ugyanis az okleveles anyag ezt tökéletesen hitelesíti. A közelmúltban vált ismertté Károly király 1324. október 27-i oklevele (illetve arra történő hivatkozás), amely szerint az uralkodó e napon kegyet gyakorolt Nekcei Demeter király tárnokmester iránt, aki László fia születését neki hírül vitte.¹⁰⁴ Nagy horderejű esemény volt ez Károly életében, hiszen immár megint volt fiú utóda, trónörököse. Ez az adat abból a szempontból is felkelti figyelmünket, hogy a király már 27 nappal a csecsemő világra jöttét követően megjutalmazta az örömteli esemény közreadóját. Ha arra gondolunk, hogy Károly 1323. március 6-án tette ugyanezt Károly születése alkalmából Szécsényi Tamással, az 1324. évi esetről mint analógiából kiindulva még biztosabban gondolhatunk arra: Károly szintén kegyvel a hírhozó megadományozása előtt, azaz 1323 elején születhetett. XXII. János pápa

⁹⁹ A korábbi véleményeket lásd Csapodiné Gárdonyi Klára: *A Képes Krónika kódexének leírása, története és illusztrációi*. In: *A Képes Krónika latin eredetijének fordítása*. Helikon, 1987. 142.

¹⁰⁰ Kristó Gyula: *I. Lajos (Nagy Lajos)*. In: Kristó Gyula (szerk.): *Magyarország vegyes házi királyai*. Szeged, 2003. 46.

¹⁰¹ Jasiński, Kazimierz: *Rodowód Piastów śląskich. III*. Wrocław, 1977. 73.

¹⁰² Emler: *Prameny dějin českých*, 249.

¹⁰³ *Scriptores Rerum Hungaricarum I.*, 490.

¹⁰⁴ *Anjou-kori oklevéltár*, VIII. 466. szám. Lásd még *Anjou-kori oklevéltár*, X. 413. szám.

viszont éppen kerekén László születése után egy évvel, 1325. október 1-jén kiadott oklevelében fejezte ki Károly király fiának megszületése miatt érzett örömét.¹⁰⁵

1327-ben négy – részint magyar királyi, részint pápai – oklevélben szerepel László elsőszülöttként.¹⁰⁶ Valamennyi irat azzal kapcsolatos, hogy a magyar–cseh szövetség megerősítése érdekében a két ország uralkodója házasságot tervezett Károly fia, László és János cseh király leánya, Anna között, és ennek érdekében a pápától felmentést kellett kérniük a vérokonság alól. XXII. János pápa a *dispenzációt* megadta. László azonban a magyar krónika szerint 1329-ben meghalt.¹⁰⁷ A hozzávetőleges dátumot ismét oklevél révén adhatjuk meg. Károly Róbert 1329. március 8-án tájékoztatta rokonát, Erzsébetet, János cseh király feleségét, hogy fia, László herceg meghalt, pedig már a Szentszéktől is megszerezték a felmentést gyermekeik házasságához a másod-unokatestvéri vérokonság alól.¹⁰⁸ Eszerint László halála 1329 elején következett be, a gyermek még nem volt négy és fél éves. Ekkor azonban már élt az 1326. március 5-én született Lajos és az 1327. november 30-án született András, akik közül az előbbi László elhunytával vált elsőszülötté és a magyar király trónörökösévé. Mivel István Andrást követően csaknem öt éves szünet után, 1332. augusztus 20-án látta meg a napvilágot,¹⁰⁹ kettejük közé helyezhető el – ha egyáltalán elhelyezhető – Erzsébet születése. Így Károly Róbertnek és Erzsébetnek öt fia és egy (talán két) leánya volt.

Ha az előzőekben új eredményekre jutottam – bármily csekélyekre is –, az legfőképpen annak a több évtizedes munkálatnak köszönhető, amely az *Anjou-kori oklevéltár* eddig megjelent kötetében öltött testet. A szegedi középkorászok közös erőfeszítése révén megvalósuló vállalkozás az Anjou-kor immár mintegy első három évtizede okleveleiről ad összefüggő képet, és vannak 1330-on túli esztendőket feldolgozó kötetek is, amelyek mellé néhány év múlva felsorakozhat annak a – ma még hiányzó – néhány évnek az anyaga, amellyel teljessé válhat a Károly Róbert-kori oklevélkorpusz. Ez rövidesen az 1301–1342 közti időszak, azaz másfél emberöltő Hungarica vonatkozású diplomáit teszi mindenki számára hozzáférhetővé, és ezzel a kutatás új minőségét teremti meg.

Az általam e kötetek alapján a közelmúltban elvégzett vizsgálatok – amelyek a 14. század első évtizede főúri elitjére,¹¹⁰ a tartományurak ellen 1310–1323 között folyt harcokra¹¹¹ és jelen esetben Károly Róbert családjára irányultak – természetesen csak a kezdetet jelentik. Akár a már eddig megjelentek, akár az egyre gyarapodó és reményeim szerint hamarosan Nagy Lajos okleveleire is kiterjedő kötetek újabb és újabb kutatási lehetőségeket teremtenek újabb történetész generációk számára. Felfogásom szerint ugyanis akár egy-egy oklevélkötet, akár pedig egy teljes oklevélkorpusz nem végcélja, hanem eszköze a történetész munkálatoknak. Azért készítjük ezeket, hogy belőlük minél megbízhatóbban ismerjük meg múltunkat.

¹⁰⁵ *Anjou-kori oklevéltár*, IX. 427. szám.

¹⁰⁶ *Anjou-kori oklevéltár*, XI. 75., 427., 558., 559. szám.

¹⁰⁷ *Scriptores Rerum Hungaricarum I.*, 492.

¹⁰⁸ *Anjou-kori oklevéltár*, XIII. 107. szám (0308) (70.) Magyar fordítása: Makkai László–Mezey László: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század.* Nemzeti Könyvtár. Levelestár. Budapest, 1960. 230–231.

¹⁰⁹ *Scriptores Rerum Hungaricarum I.*, 491., 492., 501.

¹¹⁰ Kristó Gyula: *I. Károly király főúri elitje (1301–1309).* Századok, 133. (1999) 41–62.

¹¹¹ Kristó: *I. Károly király harcai*, 297–347.

GYULA KRISTÓ

The Family of Charles I Robert

This study of the family history of King Charles I (Robert) (1301–1342) uses a strict genealogical approach to enumerate his wives and children. In addition to the narrative sources, it makes use of an almost complete database of charters issued at the time, which reveal previously unknown details. The paper makes the following additions to the genealogy of the king. Charles Robert married four times. Between 1306 and 1309, his first wife was Mary, daughter of Duke Leo of Halych. From 1311 till the middle of 1318 he had a second wife, also called Mary, who was the daughter of Duke Casimir of Beuthen. His third wife from the end of 1318 (or the beginning of 1319) till November 1319 was Beatrix of Luxembourg, the younger sister of the Bohemian king. For the fourth time, he married in July 1320 Elizabeth Piast, younger sister of King Ladislaus I of Poland, mother of his legitimate heirs. We have no exact data on the number of his children. It was at the turn of 1317 and 1318 that his illegitimate son, who later became bishop of Győr, was born. In 1323 (and maybe another one in 1321 as well) a son by the name of Charles was born but he died in infancy. Prince Ladislaus lived between the end of 1324 and the beginning of 1329. Louis, who became king of Hungary (1342–1382), was born on 5 March, 1326. He was followed on November 30, 1327 by Andrew and on August 20, 1332 by Prince Stephen. Charles I must have had one or two daughters: the supposed Catherine, born in circa 1321, and Elizabeth, who must have been born between 1327 and 1332.